

Ferdinandy György

CSEREPES A SZÁM

1

Nyelvelés

Azt, hogy múlnak az évek, nem csak a világon, magamon is tapasztalom. És nem csak az ízületeimen: a szokásaimon. Például egyre szívesebben és egyre nagyobbakat hallgatók. Nemrég még azt hittem, cinkos, aki néma. Most mintha visszájára fordulna ez a mondás. Mintha ezzel a vartyogó világgal kollaborálnék, ha kinyitom a szám.

Én volnék, akit Aranyszájúnak tituláltak? Nevetnem kell, ha erre a régi ragadványnevemre gondolok. Ha ugyan nevetnem még szabad.

Hányszor leírtam, hogy nekem az anyanyelv a hazám! Úgy látszik, elveszíttem ezt az utolsó menedékeimet. Mert anyanyelv vagy sem, hablatyolni minden *lingua-frankán* egyformán lehet.

Más kérdés, hogy én most, életem alkonyán, hallgatni is csak az anyanyelvemen tudok.

Pedig hány tájszólást bebifláztam szorgos életem hetvenöt éve alatt! Az anyanyelvemet – jó pap holtig! – mindvégig csiszoltam, cizelláltam. De hadd sorolom: kisinas koromban jó anyám unszolására a magyarhoz hozzápásztottam a művelt Nyugatot, a németet. Amíg csak vágóhídra nem vitt minket ez a művelt Nyugat. A csecsemőkor gügyögéseit még így is mindmáig németül tudom.

Lányak, mint a feledés. Akkor jutottak újra eszembe, amikor – neofita száműzött – osztrák menekülttáborokban kellett volna kamatoztatnom ezt az alvó tudásomat. Egy hozzám hasonló *flüchtlingtől* szerencsére nem várnak sokat. Első munkahelyemen pedig vigyáznom kellett: akkumulátorokba töltöttem a savat. Német szókincesből itt a gyárban csak egy vidám vezényszó: a „fájront” maradt.

*

Ehhez a slamasztikához jött hozzá, harmadiknak, a francia. Mert hát számkivetésem első éveiben Galliába vezetett a jó szerencse. Áldom érte a sorsot! Itt, a Szajna partján szoktam le a pannon körülményeskedésről. Itt tanultam meg világosan és pontosan kifejezni magam.

A franciák – mondanom sem kell – a hozzám hasonló jöttmentekhez nem voltak különösebben kedvesek. Áldás volt ez is: a rossz bánásmód nosztalgiaét ébresztett bennem szülőföldem iránt, és ebből a vágyakozásból nem egy emlékezetes írás született.

Itt, Galliában ragadt rám a szerelem szókincese is. A sóvárgás és az enyelgés eszköztára. A pusztában ezek gyakorlására ritkán nyílt alkalom.

Végezetül itt memorizáltam új mesterségem, a könyvterjesztés csínját-bínját, a formulákat, amelyek nélkül a bevándorló még a paradicsomban is éhhalálra ítéltetett. Megtanultam, hogy vannak szavak, amelyek eladnak. Mások elriasztanak.

De mindez ma már lényegtelen. Soha nem vettem ezt a tudásomat túl komolyan. Az Ibér-félszigeten példának okáért a katalánt tanultam. Tévedésből, Cervantes nyelve helyett, nyilván, merthogy a francia határhoz ez esett közelebb.

Mindegy. Sajnálom ma is, hogy aránytalanul kevés időt töltöttem ezen a szép helyen. Akkoriban – akárcsak a Lángeszű Hidalgó – én is útközben éltem. Végleg megtelepednem eszembe sem jutott.

Így veztem át az Újvilágba. De prófétaságom története már más fejezet.

*

Egy apró szigetre kerültem, a gyarmatvilág bugyrába, valahol az egyenlítő ólomburája alatt. Akárcsak Jónás Ninivében! Az én tanítványaim sem tudták megkülönböztetni egymástól a jobb és a bal kezüket.

Mert tanítottam. Az, aki nem tudja csinálni, tanítja a dolgokat. Én pedig, botcsinálta mester, ráadásul szótárral beszéltem a nyelvüket. Szerény tanári szobámban minden éjjel megírtam a másnapra rendelt referátumot. A diákok is írásban tették fel a kérdéseiket. Ezeket lefordítottam magamnak, így alakult ki közöttünk a párbeszéd.

Csoda-e, hogy – akárcsak szegény Jónást – néha engem is elhagyott a remény? Hogy kilátástalannak látszott minden igyekezetem. Hét végén Jezebus módjára kimenekültem a pusztába én is. Bárokban hajkurásztam a könnyűvérű nőket, kocsmákban kerestem a mámort.

Tanév végén pedig évről évre a bálna gyomrában foglaltam magamnak helyet. Váltson meg titeket a nehézség! – átkozódtam. Egy szó, mint száz, rühelltem a prófétaságot. Elátkoztam a Ninive-belieket.

Mégis, mégis, évről évre visszatértem a posztra, amit a mostoha sors kijelölt nekem. Idegen lettem már az óvilágban is, látogató az emberek között. Ezek pedig itt – milyen nagy szó! – megszerettek. Velük éltem, megtanultam a nyelvüket. Az ő számukra én voltam a reménység. Hátha mégsem csak egy alig látható légy piszok a földabroszon a sziget!

Isten malmai lassan örölnék. Próféta lettem. Még a nyelvjárásaikat is megtanultam. A kreolt, a papiamentót és pidgin-englisht, ezeket a szebbnél szebb rabszolganyelveket.

Egy szép napon pedig arra ébredtem, hogy elszállt ez a rövidke élet, és én még le sem jegyeztem, ami megtörtént velem.

*

Lejegyezni, azám! De milyen nyelven jegyzeteljek? Valaha Aranyszájúnak csúfoltak, a boldog időkben, amikor még azt hittem, van mit mondanom, és főleg: van kinek. Az, hogy a szavak hagynának cserben, egészen mostanáig eszembe sem jutott.

Valamennyi tanult linguát végigzongoráztam. És én még azt hittem, hogy a nyelv a hazám! Idegen voltam közöttük is. Végül mi mást tehettem, nekivágtam, hogy visszahódítsam az elárultat, az édest. Az anyanyelvemet.

Ekkor kerültem át az északi kontinensre. Micsoda ironia! Egy olyan vaskos világba, ahol megint csak egy újabb idiómán, ezúttal angolul kellett volna megértetni magam. Mondjam-e, hogy ez lett az utolsó csepp a pohárban? De hány ilyen utolsó csepp van egy ember életében? Lassan már magam sem tudom.

Shakespeare viszont itt volt. Én pedig nem hallgattam rá, bedugtam a fülem. Nekem, aki annyi lingua-frankát és annyi nyelvjárást megtanultam, most fontosabb dolgom akadt. Meg akartam írni az életemet.

Minden sorscsapásban van valami szerencse. A lakótelepen, ahol éltem, illegálisok vettek körül, úgynevezett latinok. Jogaim lettek, és a jogaikra kényesek a dél-amerikaiak. Ami pedig a legfontosabb: továbbra is spanyolul fejezhettem ki magam.

Legalábbis a fűszeresnél és a patikában. Mert a hivatalokba feketéket nevezett ki az állam, a bürokrácia bikkfanyelvét beszélő joganalyokat.

Egyetlenegyszer fordult elő, hogy ráfizettem. Valami laboratóriumban ácsorogtam, vizeletmintával a kezemben, amikor rám kiáltott egy asszony:

– Gyuri! – kiabálta, és még mutogatott is a gumikesztyűs kezével. – Gyuri!

– Igen! – válaszoltam lelkesen. – Én vagyok!

Vajon honnan tudja a nevem? Nem volt időm tűnődni rajta. A nő kikapta a kezemből a fiolát. Rá kellett jönnöm, hogy a Gyuri az ő akcentusával *urine*-t, azazhogy vizeletet jelent.

*

Nem is értem, miért tanultam olyan mohón a nyelvüket. Nem volt rá szükségem, szerényke nyugdíjamból éltem, és végül is ők, a jenkik sem beszélnek idegen nyelveket. Gyanítom, hogy ezért vezetik és ezért is veszítik el a háborúikat: mivelhogy nem értik a többieket.

Hallom, megakadályoznák, hogy a latinok munka közben az anyanyelvükön beszéljenek. Nem fog sikerülni: ma már csak dél-amerikaiak vannak a munkahelyeken.

A jenkik különben sem türelmetlenek. Amikor egy sóhivatalban eldadogtam, hogy *spanish speaking american citizen* – spanyol nyelvű állampolgár vagyok, a néger tisztviselő székkal kínált, és azt felelte: rá se rántson, uram! Az én apám sem tanult meg angolul. A fiaim pedig már amerikaiak.

A mai Bábelt sem a nyelvek zűrzavara fogja ledönteni. Egy nyelv is sok, ha elveszítik az értelmüket a szavak. Ezért gondolom néha, hogy hallgatni arany.

Az évek múlásával sok mindent elveszít az ember. A hit és a remény után a kíváncsiságát és a jó barátokat. Úgy látszik, bele kell nyugodnom, hogy mára ez az utolsó fix pont is repedezik a talpam alatt. És hogy itt, az Újvilágban ezentúl csak egy fiolányi *urine* vagyok.

2

Gumipitypang

Ha valaki fél évszázadon át csatangol a nagyvilágban, sok mindenbe belekóstol. Amerre jár, furcsa ízekre, különös illatokra tanítják útítársai, az idegen asszonyok. Megérti, hogy a világ minden konyhája – mert erről lesz itt szó – izgalmas kaland. Érdemes belekóstolni. Okos ember nem válogat.

Félig-meddig így voltam ezzel én is. Germániában ugyan még csak azt ettem, amit adtak. De odaát, Galliában, már a Michelin piros baedekkeréből kerestem ki magamnak a specialitásokat. Lejjebb, az Ibér-félszigeten az én időmben még nem létezett mai értelemben vett gasztronómia. De a nélkülözésben nekem is volt gyakorlatom. Tudtam örülni egy sűrű parasztlevesnek, nem felejtettem el keserves kamaszkoromat.

És így tovább. Ezért van, hogy ezt a mai napra rendelt penzumot gasztronómia helyett a koplalásról írom.

*

Hét közben még csak elvontunk. A fiam minden reggel beslattyogott a népiskolába, ahol a gyerekeknek meleg levest osztanak. Este vettem egy méteres *baguette*-et a péknél. Útközben felfaltuk a felét, vacsorára pedig kőkemény főzőcsokoládéval, ami megmaradt. Volt még néhány szem vadalma a fán, korán lefeküdtünk. Hamar véget ért a nap.

Maradtak a vasárnapok. Valahová el kellett mennünk, ez a régi szokásom megmaradt. Még akkor is, ha egyre laposabb lett a tárcám, és egyre kevesebb benzin lötyögött a kocsiban. Meg hát vasárnap nem osztogatott meleg levest a népiskola.

– Találd ki – mondtam neki reggel –, hogy mi lesz az ebéd!

Szóval, hogy varjúleves.

Ilyen fogással nem dicsekszik a francia konyha, engem is gyanakodva méregetett a fiam. Varjat odaát, minálunk is csak a cigányok esznek. Olvastam valahol, hogy puhára főzve olyan, mint a jérce. Fehér és illatos.

– Hozd le a puskám! – mondtam.

A varjak ilyenkor ősszel elszemtelenednek. Csapatokban szedegetik a friss vetésből a magot.

– Hurrá! – ugrott a nyakamba.

Erről volt szó. Nincs könnyű dolga egy magányos apának. Vasárnap nekem kellett elfoglalom a fiamat.

A madarak máskor – hétköznap – ránk se rántanak. Most azonban, amint kiemeltem a hátsó ülésről a flintát, odébbálltak. Nyilván volt közöttük egy őrszem, valami okos, öreg állat, aki tudta, hogy egy sörétes puska mit jelent. Messzire pedig nem láttunk, elmúlt dél is, mire a tanya körül, a vizes földekről felemelkedett a köd.

– Annyi baj legyen! – mondtam. Nem először tapasztaltuk, hogy az állatok, akiket nem vesz emberszámba az ember, milyen okosak.

A falu ide hozzánk alig öt kilométer. A hentes pedig, aki még tudja, ki vagyok, vasárnap reggel is nyitva tart. Kikapcsolom a motort, behúdom a kéziféket. Megállok a mézsárszék előtt.

A borjúlábat, a csülköt nem eszik meg ezen a vidéken. Legfeljebb beledobják a káposztalevesbe. Egy frank darabja, egy pakli cigaretta ára, de most – ilyen a szerencsénk – nincs neki. Sok az idénymunkás, nem maradt.

– Hát ez itt? – kérdezem.

– Ez? – megböki. – Zsír.

Látom én: szalonna. Szép, kövér darab.

– Elviszi? – kérdezi. – Háj. Magának adom.

– Kisütjük! – mondom a fiának. Itt a töpörtyűt sem ismerik. – Meglátod – ígérem –, ingyenfalat!

*

Ha éhes, élelmes az ember. Somot már szedtem a héten, hascsikarás ellen csodaszer a som. Most pedig, tessék! Nézz a lábad elé, mondogatta anyám. Hát nézek, és lám, pitypang terpeszkedik a ház előtt. Szép, kövér gumipitypang, régen nem gyomlállok már itt a kapuban.

– Kutyatej! – mondom a gyereknek. – Tudod, hogy milyen jó íze van?

– Pitypang! – kiköpi. – Gumipitypang.

Nálunk gyermekláncfűnek hívták. Karkötőt fontunk belőle, véget nem érő nyakláncokat. De most nem is ez a lényeg. Ilyenkor elvirágozott már a pitypang. Csak ez a kövér, fűrészelű levele maradt.

Tépek belőle, viszem a csap alá, lemosom. Víz még van, a kútból pumpálom, segédmotoron. A kutat kétszáz éve fűrták, kristálytisza és illatos. A butángáz is eltart még egy darabig. Jó nehéz: nem főzök hétköznapokon.

Kockára vágom a szalonnát, kisütöm. Alig marad valami belőle. Közben a hagyma meg a koriander, az ecet és a só. Egy kávéskanálnyi mustár, mustár nélkül nincsen se mártás, se rántás. A kutyatej levelének friss, kesernyés íze van. Leforrázom, a szalonnából fél marékra való töpörtyű marad.

És kész az ebéd. Bort iszunk, a pincét nem ürítette ki a feleségem. Errefelé, vidéken, bort iszik minden fiúgyerek.

Tunkolunk, mesélek. Ilyenkor, tele hassal, sok minden eszembe jut. Volt egy elzászi barátom, akinek lelőtték az apját a világháborúban. Németnek adta ki magát, azután *sauce*-nak mondta a mártást. – *Tunke!* – igazították ki az SS-ek. Azután lelőtték. Egyetlen szó miatt.

Hát igen. Két teherautó fordult meg az udvaron. Üresen állt a ház, mire hazahoztam a fiamat. Az ügyvéd azt mondta, tehetetlen. – Házastársak között – magyarázta. A szám-lánkon egyetlen árva fillér.

Még szerencse, hogy itt maradt nekem a fiam. Jól megvagyunk, nem panaszkodom. Délelőtt várom a postást, írom a rezüméket. Az önéletrajzokat.

Ő meg a leckét. Aházi feladatokat. Nagy lánggal ég a mécses. Első hónap végén a villany, a másodikon a telefon. Jó így, gyertyafényben. Van kandalló, ez itt egy kúria. Otthon úgy mondanák, úrilak. Ha kedvem támad, harmonikázom. „Sej, Rigó, Rigó, részeges ló!...” Jobb is, hogy nem csörög a telefon.

3

Majd bepótoljuk

Eljön az idő, amikor az ember rendet akar teremteni a dolgaiban. Nincs már sok hozzátennivalója, szeretné tudni, mire ment rá az élete, mi ez a félszáz kötet és kézirat, amiért mindent – igen, mindent! sikert és szerelmet, nyugalmat és érvényesülést – feláldozott.

Nekem is összeírta a bibliográfiámat – a könyveim jegyzékét – valami kedves ember. Nem hittem, hogy ilyen hosszú lista lesz. Hogy belefáradok, mire végigolvasom.

Hibát nem találtam benne, de volt egy könyvcím, amin megakadt a szemem. *Majd bepótoljuk!* Ennyi. Én írtam volna ezt a szöveget? Az ilyen rébuszoknak utánanéző ember. Stimmel, hogy az új évezred elején megjelent egy vékonyka kötetem. De ennek, a „Vadnyugati tárcatárnak”, becsületes neve van.

Nilván nem találta meg az én emberem. *Majd bepótoljuk!* Azután, ugye, nem pótolta be. Így áll azóta mindenütt: a kinyomtatott bibliográfiákban és az interneten.

Ezen ne múljon! Amikor fél évszázados távollét után hazatér az ember, sok minden várja, és sok minden elmarad. De be lehet-e pótolni valamit? Kötve hiszem.

És ha nekem is lenne bepótolnivalóm? Miközben rendet teremtek a dolgaimban, ezen is elgondolkozom.

*

Nézem ezt a félszáz könyvet és kéziratot. Ez az én huszadik századom. Háborúk, forradalmak. Világmegváltó eszmék. Nem hiszem, hogy bárki vagy bármi kimaradt.

Rövid, zaklatott szövegek. Szociográfiák, dokumentumok. Nem írtam meg a nagyregényt. Tárcákat körmöltem, lábjegyzeteket. Kitaláltam magamnak mindenféle műfajt: glosszát, novellafüzért, csak hogy ne kelljen felmásznom a falra. Kilométeres freskókat festenem.

Nincsenek sokan, akik észrevesznek. Akik tudni szeretnék, hogy itt vagyok vagy ott. Hogy honnan szólok, és kihez. Számukra is elfogadhatatlan, hogy tranziton. És hogy a hőseim tranzitemberek.

Folytassam? Zavaró az is, hogy egyes szám első személyben dolgozom. Nehéz elfogadni a biofikciót: azt, hogy mindez nem egészen én vagyok. Ez az első személy – tudjuk – különben sem a nyelvtan első személye, hanem *a közvetlen és halálos kockázaté.*

Egy szó, mint száz, beskatulyázhatatlan vagyok. Se francia, se magyar. Akkor meg minek vesződni velem?

*

Majd bepótoljuk! Örülök, ha marad időm rendbe rakni a kézírataimat. Különben sem látom, hogy mit lehetne még – ma és itt – mondanom.

Odaát, a trópuson még csak. A diákjaim között, akiket magukra hagytam. Ott éreztem utoljára hasznosnak magam. De itt nálunk okosak az emberek. Mindent tudnak utólag és előre. Értsd: a vicinális, a helyi érdekű dolgaikat.

Ha már itt tartunk, bepótolnivalója lenne a szakmának is. Nem kényeztettek el, nyugodtan mondhatom. A franciák, igaz: ösztöndíjakat adtak, hogy, mint mondták, „az alkotómunkának szentelhessem” magam. Biztattak még akkor is, ha amit írtam, nem tetszett nekik.

Ennél többet nem várhat el egy idegen. Fiatal voltam, azt hittem, hogy mindez jár nekem.

A meglepetés itthon várt, az aprócska hazában. Eleinte – fátyolos szemmel – észre sem vettem, hogy Párizsban ugyan önmagam maradtam, itt azonban legfeljebb idegenbe szakadt vagy magyar származású lehetek. Hazatelepülésem minisztenzációja után egyszer csak kiadó nélkül maradtam, akár egy elsőkötetes. Nemzedéktársaimnak életrajzokat szentelnek, mi több, még életükben megjelennek összes műveik. Ilyesmí velem kapcsolatban soha senkinek eszébe sem jutott.

Mindegy, ezt választottam. Gion Nándorral, Tar Sándorral játszom egy csapatban, Arany János a bíró, és Mándy Iván ül a kispadon. Nem panaszkodom.

*

Minden reggel útnak indultam, hogy mire becsöngetnek az iskolákban, elérjem a körzetemet. Osztályról osztályra jártam, a pedagógusok örültek, hogy meglátogatják őket a fővárosiak, én pedig kiraktam eléjük a választékomat. Tíz órakor volt a hosszú szünet, addigra be is fejeztem egy kisebb vidéki tanintézetet. Végre leülhettem valahol; minden faluban működött egy borkimérés, amit félig németül, félig franciául *winstubénak* neveztek az elzásziak.

Szóval, leültem, és kitöltöttem a rendeléseket. De ezzel aztán véget is ért a munkanap. Elővettem az Eckhardt-féle zsebszótárt, amit még a táborban osztottak ki a menekültek között, és fellapoztam a kézírataimat.

Így múlt el, észrevétlenül, a nap. Délben, ha volt meleg konyha, a vendéglősök kihozták az étlapot. Itt, a Rajna völgyében, minden illat nagyanyácskám becsinált levesére emlékeztetett.

Alkonyat után összepakoltam, beraktam magam mögé, a hátsó ülésre, a párizsi kiadó enciklopédiáit és az összevissza javított kéziratokat.

Sokszor olyan későn értem haza, hogy már aludtak a gyerekek. Volt úgy, hogy egész héten nem láttam őket. Asszonyom felmelegítette a vacsorát, és némán nézte, amint lesütött szemmel eszem. Becsaptam őket, ez volt az igazság.

– Miért nem errefelé dolgozol? – kérdezte néha. – A közelben!

Azt feleltem: – Azért, mert akik erre laknak, bejönnek, és itt, a városban veszik meg a könyveiket. Így kerített hatalmába ez a méreg, amivel – azt hittem – gyógyítom magam. Így romlott el fokról fokra az életem.

Majd bepótoljuk? Cserepes a szám, ne nevetess! Hogyan lehetne bepótolni egy elfelesztett életet?